

NOVI POGLEDI NA OSTAVŠTINU RANOSREDNJOVJEKOVNOG GROBLJA JUNUZOVCI

Za oblikovanje opće kulturno-povijesne slike o ranom srednjem vijeku unutar međuriječja Drave, Dunava i Save, u kojem se od svršetka 9. st. do barem sredine 13. stoljeća manifestirala tzv. bjelobrdska kultura, od posebne je važnosti i dobro upoznavanje i nekolicine kosturnih rodovskih groblja na redove u sjeverozapadnom dijelu susjedne Bosanske Posavine. Riječ je o grobljima s osebujnim grobnim inventarom otkrivenim uz rijeku Vrbas (Mahovljani–*Kužno groblje*, *Petešovci–Bagruša*) i u južnom dijelu Potkozarja (Gomjenica – *Baltine bare*). Budući da nizinski dio Bosanske Posavine sve do sjevernih izdanaka Dinarida, u zemljopisnom smislu pripada velikoj europskoj regiji, južnoj Panoniji u kojoj su prepoznate manifestacije bjelobrdskog kulturnog kompleksa za poznavanje hrvatskog ranog srednjovjekovlja u njegovom materijalnom i duhovnom smislu od znatne je važnosti svaki, najmanji pa i naoko nevažan detalj, poput, primjerice, pojave tvarnih ostataka ponekog uništenog groblja. U tom je smislu posebice zanimljiv niz slučajnih grobnih nalaza iz devastiranog ranosrednjovjekovnog groblja na položaju *Tučić* pokraj sela Junuzovci–Kočićevo uz rijeku Vrbas. Na temelju novoga pristupa vrjednovanju ostavštine ranosrednjovjekovnog groblja Junuzovci–Kočićevo autor je tipološko-kronološkom analizom pokretnih nalaza iz grobova uspio odrediti karakter groblja i doba njegova posjedanja. Na taj način postiglo se i pouzdano uključivanje krnjih arheoloških nalaza iz analiziranoga groblja u dragocjenu opću sliku postojanja jasnih i stalnih kulturnih sveza unutar bjelobrdskog kulturnog kruga.

Ključne riječi: bjelobrdska kultura; hrvatski rani srednji vijek; Bosanska Posavina; groblje Junuzovci; grobni inventar; tipološko-kronološka analiza

1. UVOD

U sklopu zanimanja humanističkog polja arheologije oduvijek je posebno mjesto bilo posvećivano proučavanju grobalja. Ta je kategorija spomenika prošlosti, kao posebice iskazljiva, pružala neposredniji uvid u oblikovanje groblja, kronološku postupnost pokopavanja, tj. popunjavanja groblja, običaje pri pokopavanju te sociološku raščlambu pokojnika a time i populacije koja je punila mjesto ukopa. Arheologija, ruku pod ruku s komplementarnim humanističkim

i ostalim znanstvenim poljima (paleoetnologija, kulturna antropologija, povijest umjetnosti i sl.), u grobljima prepoznaje i tumači običaje prilaganja u grobnim cjelinama ukopanih ženskih, muških i dječjih jedinki, ponekad i njihova etnička te svakako antropološka obilježja, potom i dokaze postojanja trgovačkih kontakata i optjecaja novca, nadalje, atavizama, primjerice, poganstva ili dokaza novih duhovnih dodira (kršćanstva), umjetničko-obrtnog stvaralaštva (vrste nakita, oružje, nošnja, lončarstvo i sl.), razinu zdravlja i vrstu prehrane populacije, odnosno na temelju osteloških nalaza antropološke spoznaje (trenutak i uzrok smrti, dob starosti, spol, bolest, ozljede, krvne skupine i sl.). Potpuno istražene serije kostura iz pojedinih grobalja omogućuju, ukoliko postoje podatci o razdoblju njihova zaposjedanja, određene zaključke o broju jedinki i slijedu naraštaja populacije koja je ondje pokapala svoje mrtve.

Prigodom suvremenih istraživanja grobalja primjenjuju se, zahvaljujući mogućnostima brojnih znanstvenih područja, polja, grana i ogranaka, vrlo djelotvorne metode koje uključuju široki spektar postupaka. Pritom su, dakako, nezaobilazne neinvazivne metode, primjerice, daljinske interpretacije i geofizikalnih mjerenja. Arheologija je po svom karakteru i širokom zanimanju upućena na raznorodne interdisciplinarnе pristupe i spoznaje. Pri analizi i vrjednovanju grobalja od velike je važnosti primjena radioizotopskih metoda u određivanju pouzdanijih vremenskih okvira, tj. pri datiranju organskih, poglavito osteoloških antropoloških nalaza.

Predočena slika složenosti istraživanja grobalja omogućuje i uvid u raznolikost unutar otkrivene i proučavane populacije, koja je često uvjetovana genetskim višeznačnim odlikama ali i sekundarnim utjecajima, poput uvjeta prehrane ili oboljenja. Stoga svaka jedinka ima svoju individualnost koja proizlazi iz antropoloških posebnosti a u slučaju grobnog inventara (priloga i nalaza) ta se osobina ponekad i potencira.

Iz zbira prikupljenih podataka o odabiru položaja mjesta groblja, ponekad i mjestopisu (toponimu), rasporedu i ustroju grobnih cjelina te pripadajućem grobnom inventaru i antropološkim odlikama oblikuje se tek detalj kulturno-povijesne slike o nekoj mikrotopografskoj cjelini. Taj je detalj, međutim, izuzetno važna sastavnica, tj. zrcalna slika onoga naselja koje je iz relativne blizine, odumiranjem naraštaja postupno popunjavalo groblje.

Uvodne napomene kojima smo nastojali približiti svu složenost znanstvenog pristupa grobljima, u našoj su arheološkoj praksi posebice uspješno primijenjene od strane Instituta za arheologiju unutar kojega se slična suvremena interdisciplinarna istraživanja provode u okviru višegodišnjih znanstvenih projekata.¹ Ta

¹ Višegodišnjom uspješnom realizacijom znanstvenog projekta „Srednjovjekovno arheološko nasljeđe Hrvatske (5.–17. st.)“ (šifra: 197-1970677-0676; voditelj autor ovih redaka), poduprtog od strane

su istraživanja grobalja samo djelić svekolikog napora da se u okviru Instituta za arheologiju prikupi sintezna arheološka dokumentarna građa o materijalnoj i duhovnoj ostavštini tzv. bjelobrdske kulture, kojom je obilježeno *de facto* hrvatsko ranosrednjovjekovlje u međuriječju Mure, Drave, Dunava, Save i Sutle, unutar vremenskog okvira od svršetka 9. st. do sredine ili čitavog 13. stoljeća.² Materijalna kultura populacije koja je u ranom i zreлом srednjem vijeku bila nositelj bjelobrdske kulture u međuriječju Drave, Dunava i Save, ali i u Bosanskoj Posavini po svom je karakteru sinkretična, jer se u njoj tijekom višestoljetnog trajanja preklapalo, vremenski uzastopno, nekoliko kulturnih krugova. Ti se kulturni krugovi i njihova interferiranja podrobnom tipološkom analizom mogu djelomično naslutiti ili jasno prepoznati. Bjelobrdska materijalna i, daka-ko, duhovna kultura odražava demografski ustroj populacije u kojem, unutar međuriječja Drave, Dunava i Save dominira slavenska – hrvatska jezgra. Od velike je važnosti da je bjelobrdska kultura u različitim izričajima prepoznata i na rubnim područjima srednjeg Podunavlja, odnosno Karpatske kotline. Primjerice, na području sjeverno od Dunava u današnjoj Slovačkoj, istočno i južno od Dunava na području dijela Vojvodine u Bačkoj i Srijemu, tj. današnje Srbije, ali i u bosanskom dijelu Posavine te i na dijelu susjedne Slovenije. Dakle, u svakom je slučaju riječ o tzv. bjelobrdskom kulturnom krugu, kojega je, posebno kada ga promatramo na temelju njegove materijalne i duhovne baštine u međuriječju Drave, Dunava i Save, moguće tipološki razlikovati u odnosu na sinkronu arheološku građu starohrvatskog kulturnog kruga na prostoru Hrvatske Kneževine i Kraljevstva.

Za nastavak našeg uradka od velike je važnost koncentracija nekolicine vrlo iskazljivih nalazišta, s izrazitim obilježjima bjelobrdske kulture u Bosanskoj Po-

Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske, provodila su se vrlo uspješna terenska arheološka istraživanja na nekolicini posebice iskazljivih kosturnih grobalja na redove, poglavito u podravskom dijelu Slavonije (Zvonimirovo–*Veliko polje*, Josipovo–*Ciganka*, Suhopolje–*Kliškovac*). Ističemo kako su istraživanja na Položaju *Kliškovac* pokraj Suhopolja bila višekratno poduprta i potporom Zaklade Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti na kojoj se ovom prigodom posebice zahvaljujemo. Napominjemo da se groblja drugih razdoblja (prapovijest, antika, novi vijek) provode također od strane institutskih stručnjaka za te arheološke grane.

² O fenomenu bjelobrdske kulture koji je u znanstvenu literaturu Europe uveden dvadesetih godina XX. stoljeća zaslugom čeških arheologa Lubora Niederlea (1920., 25–38) i Jana Eisnera (1927., 579–588) na temelju bogatog inventara arheološkog nalazišta Bijelo Brdo istočno od Osijeka, što ga je pored trgovca Karla Nubera (1895.), istraživao 1896.–1897. Josip Brunšmid, jedan od pionira hrvatske arheologije, educiran s don Franom Bulićem u Beču, postoji domaća i inozemna znanstvena literatura. Ipak, na ovom mjestu naglašavamo da je o nalazima iz ranosrednjovjekovnog groblja Bijelo Brdo, kao i o sličnima iz nekoliko srodnih nalazišta u međuriječju Drave i Save Josip Brunšmid dao i prvi sintezni prikaz na hrvatskom jeziku u *VHAD* pod naslovom „Hrvatske sredovječne starine“ 1903.–1904. godine.

savini, u dolini donjeg toka rijeke Vrbas, odnosno u južnom Podkozarju. Dakle, u susjednoj Bosni i Hercegovini. Riječ je o grobljima s osebujnim i bogatim grobnim inventarom otkrivenima uz rijeku Vrbas na položajima Mahovljanji–*Kužno groblje*,³ Petešovci–*Bagruša*⁴ i slučajnim nalazima iz uništenog groblja pokraj Junuzovaca⁵, odnosno u južnom dijelu Potkozarja u Gomjenici – *Baltine bare*.⁶

Budući da nizinski dio Bosanske Posavine sve do sjevernih izdanaka Dinara, u zemljopisnom smislu pripada južnoj Panoniji, velikoj europskoj regiji u kojoj su prepoznate i upoznate manifestacije bjelobrdske kulturnog kompleksa, za poznavanje hrvatskog ranog srednjovjekovlja u njegovom materijalnom i duhovnom smislu od znatne je važnosti svaki, najmanji, pa i naoko nevažan detalj, poput, primjerice, pojave tvornih ostataka iz ponekog uništenog groblja. U tom je smislu posebice zanimljiv niz slučajnih grobnih nalaza iz devastiranog ranosrednjovjekovnog groblja pokraj sela Junuzovci uz rijeku Vrbas pokraj Bosanske Gradiške, na koje se u nastavku podrobnije osvrćemo i pokušavamo im, nakon gotovo sedam desetljeća od prve znanstvene obrade nalazišta od strane ugledne medievistkinje Paole Korošec-Vračko,⁷ novim vrjednovanjem odrediti tipološko-kronološki okvir i mogući položaj unutar bjelobrdske kulture.

2. RANOSREDNJOVJEKOVNO GROBLJE POKRAJ JUNUZOVACA ANALIZA I VRJEDNOVANJE GROBNOG INVENTARA

Tijekom 1904. godine, nakon slučajnih pojedinačnih nalaza iz prethodne godine, otkrivenih prigodom radova na lokalnoj cesti Junuzovci – Razboj, obavlje-

³ Miletić, N. (1980.), Slovenska nekropola u Mahovljanima kod Banjaluke [Slawische Nekropole in Mahovljanen bei Banjaluka], *GZM XXXIV* (1979), 1980., Sarajevo, 137–159 [njem. 159–160], Prl. I–II, Tab. I–XXI; Tomičić, Ž. (2000.), Istraživanje kronologije ranosrednjovjekovnog groblja u Mahovljanima kraj Banja Luke [Untersuchungen zur chronologie des frühmittelalterlichen Gräberfeldes in Mahovljanen bei Banja Luka], *Pril.Inst.arheol.Zagrebu* 17/2000., Zagreb, 25–66.

⁴ Žeravica, Z. (1986.), Ranoslavenska nekropola Bagruša u Petoševcima kod Laktaša [The Early Slav Cemetery of Bagruša in Petoševci near Laktaši], *GZM* 40/41 (1985/1986), 1986., Sarajevo, 129–209, [engl. 195–196]; Tomičić, Ž. (2010.), Spoznaje o arheološkom naslijeđu ranosrednjovjekovnog groblja na položaju Bagruša kraj Petoševaca [Understanding The Archaeological Heritage of the Early Mediaeval Cemetery at the Bagruša Site near Petoševci], *Archaeologica Adriatica* 4. Zadar, 117–166 [engl. 166].

⁵ Korošec-Vračko, P. (1943.) Rano srednjovjekovni nalaz u Junuzovcima [An Early Mediaeval Find from Junuzovci], *GHZM LIV* (1942.), 1943, 271–280; Miletić, N. (1963.), 160; Miletić, N. (1988.), *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Tom 2. Arheološka nalazišta regije 1–13. Sarajevo, 54.

⁶ Miletić, N. (1967.), Slavenska nekropola u Gomjenici kod Prijedora [Slawische Nekropole in Gomjenica bei Prijedor], *GZM XXI/XXII* (1979.), 1967, 81–145 [njem. 146–154], Tab. I–XXXII; Tomičić, Ž., (2007.), Prinos poznavanju kronologije ranosrednjovjekovnog groblja Gomjenica kraj Prijedora, *SHP III Serija* 3, 34, Split, 151–197.

⁷ Korošec-Vračko, P. (1943.).

ni su najnužniji zaštitni zahvati na ranosrednjovjekovnom kosturnom groblju otkrivenom na položaju *Tučić* u selu Junuzovci nedaleko od lijeve obale rijeke Vrbas.⁸ Naime, još 1903. godine slučajno su pri iskopu šljunka otkriveni kosturi koji su, uz pojedinačne pokretne nalaze, upućivali na postojanje dijela nekoć brojnijeg groblja. Slijedeće su godine za Zemaljski muzej u Sarajevu prikupljeni grobni inventar i skromni terenski podatci o orijentaciji i dubini ukopa pokojnika. Inventar grobnih cjelina pohranjen je u Zemaljskom muzeju u Sarajevu, dok nam podatci o antropološkim nalazima nisu poznati. Prvo je arheološko vrjednovanje inventara iz groblja u Junuzovcima, na temelju dotadašnjeg poznavanja bjelobrdske kulture, obavila vrlo savjesno Paola Korošec-Vračko tek 1942. godine.⁹ Na temelju tada dostupne terenske arheološke dokumentacije moglo se dokazati kako su kosturi pokojnika bili ukopani u sloj pijeska na dubini od 0,60 – 0,70 m i orijentirani u smjeru zapad – istok. U samo jednoj grobnoj cjelini istraživanoj 1904. godine otkriven je par karičica sa S petljom (G. tip I; Sl. 1, 12) i dvije lijevane naušnice koje pokazuju oponašanje ukrašavanja u tehnici filigrana (G. tip 14.c; Sl. 1, 14). U daljnjih pet grobnih cjelina istraživanih tijekom te kampanje nisu dokazani nikakvi pokretni nalazi.

U nedostatku većeg broja pokazatelja te bilo kakve dokumentacije o provedenim zaštitnim arheološkim istraživanjima te o ustroju i veličini groblja, odnosno grobnom ritusu, položaju grobnog inventara, kao i antropološkim ostacima, posegnuli smo isključivo za tipološkom analizom i vrjednovanjem spašenog arheološkog fundusa.

Taj pokretni fundus možemo podijeliti u dvije osnovne skupine. Prvu skupinu tvore predmeti nakita a drugu predmeti nošnje.¹⁰ Unutar skupine nakita razlikujemo: nakit za glavu i kosu (karičice sa S petljom – tip G. I, naušnice s grozdolikim privjeskom – tip G. 14b, G. 15, G. 16 i G. 17b), potom nakit za vrat i prsa (ogrlica – torkves tip G. 1c, lunulasti privjesak tip G. 12, praporce tip G. 10) i nakit ruku (narukvica – tip G. 8, prsteni – tip G. 31 i G. 38b). Unutar skupine nakita nošnje razlikujemo, kao dijelove gornje nošnje, dvodijelne privjeske tip G. 9b; D. 13; T. 42a i pupeta – privjeske tip G. 11a-b.

⁸ Prigodom prve objave nalaza naglašeno je da su grobovi otkriveni „... na parceli „Tučić“ u selu Junuzovci kod Bos. Gradiške na posjedu Munirbega Kapetanovića“. Stoga nam se čini ispravnim navođenje Junuzovaca kao mjesta otkrića dijelova ranosrednjovjekovnog groblja. U stručnoj literaturi, pa i u novijoj, groblje se učestalo navodi pod nazivom Kočićevo, što nikako ne odgovara položaju navedenom u prvoj objavi.

⁹ Korošec-Vračko, P., (1943.), 271-289.

¹⁰ Vrsta prikupljenih pokretnih nalaza, tj. grobnog inventara pomaže arheolozima i paleoetnoloziima u pokušaju djelomičnog rekonstruiranja važnih sastavnica duhovne kulture populacije koja se odjevala i ukrašavala specifičnim detaljima koji odaju njezin profil.

Arheološko-statistička analiza grobnog inventara, poglavito kovinskih ukrasnih tvorevina bjelobrdskeg kulturnog kruga, pokazala je znatno bogatstvo oblika (Sl. 1).¹¹ Na ovom mjestu, oslanjajući se na prvu objavu nalaza iz Junuzovaca obavljenu 1942. godine, donosimo pokazatelje tipologijsko-statističke analize uz napomenu, kako je, poradi karaktera prikaza nalaza za našu vrstu publikacije, od svakog tipa nakita dan po jedan crtež (Sl. 1). Jedinu iznimku čine prikazi lijevanih brončanih dvodijelnih privjesaka, jer su među njima već prigodom prve objave uočene tipološke razlike, tj. nekoliko inačica koje smo izdvojeno prikazali (Sl. 1, 3–5). Na nalaze iz groblja Junuzovci osvrtni su se, pored P. Korošec, mađarski arheolozi,¹² pa potom N. Miletić,¹³ Z. Vinski¹⁴ i Ž. Demo.¹⁵ U nastavku ćemo pokušati dati prinos daljnjem podrobnijem upoznavanju groblja u Junuzovcima, jer je svakako prikupljeni fundus dragocjen za oblikovanje potpunije slike o bjelobrdsjoj kulturi u južnom peripanonskom prostoru.

Nakit

U inventaru iz groblja Junuzovci prepoznati su kao nakit glave i kose velikoformatne karičice i više inačica bjelobrdske naušnice. Prije svega naišlo se na pet vjerojatno u olovu lijevanih grozdolikih rustikalnih naušnica sa četiri koljenca (tzv. *volinijsko-kijevski* tip) i s brončanom karičicom tip G. 17b (Sl. 1, 13), potom na dvije velikoformatne brončane karičice sa S petljom tip G. I (Sl. 1, 12), jednu fragmentarno očuvanu u olovu lijevanu naušnicu sa četiri jagode tip G. 16a (Sl. 1, 15), dvije brončane (bakrene ?) lijevane grozdolike naušnice s klasolikim pri-

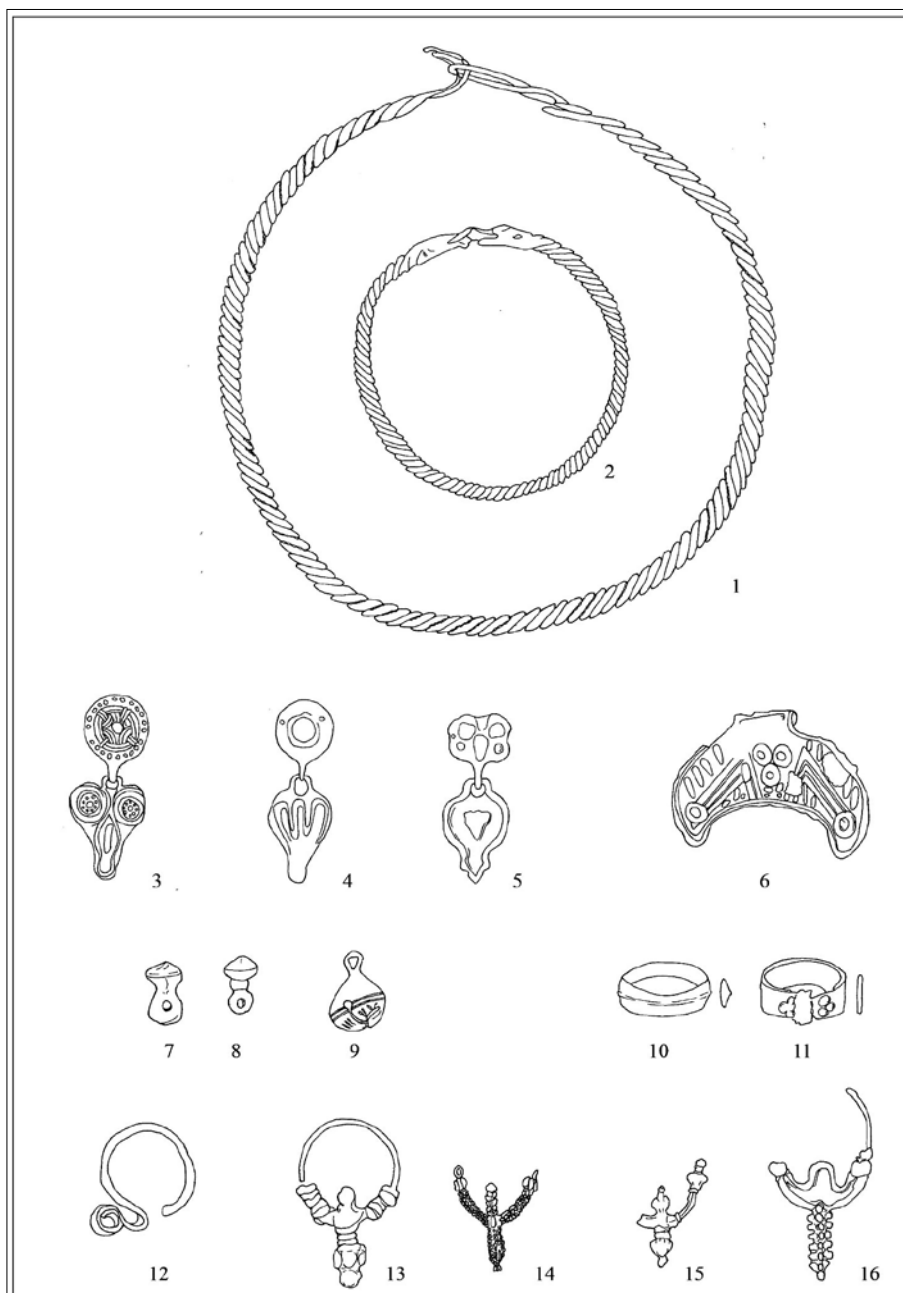
¹¹ Prigodom tipologijske raščlambe nalaza bjelobrdskeg obilježja u ovom radu koristimo se podjelom koju je predložio J. Giesler 1981. godine (Giesler, J. (1981.), *Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo-Kultur*, *PZ* 56, Heft 1, 1981, Berlin–New York), a mi smo ju dopunili 1992. godine (Tomičić, Ž. (1992.), *Neuere Erforschung der Bijelo Brdo – Kultur in Kroatien*, *Pril. Inst. arheol. Zagrebu* 9/1992, Zagreb, 113–130). U tekstu se stoga uz određeni tip nalaza javlja slovo G. za tipološke oznake Jochen Gieslera, D. za tipološke oznake Željka Dema koji se detaljno posvetio pojavi dvodijelnih privjesaka (Demo, Ž. (1983), *Bjelobrdske dvodijelne privjeske u Jugoslaviji* (u povodu nalaza s lokaliteta Đelekovac – Gornji Batijan I) [Bijelobrdo Two-part Pendants in Yugoslavia (in relation to the finds from the site Đelekovac – Gornji Batijan I)], *PodZb* i83, 1983, Koprivnica, 271–298 [engl. 299–301] i T. za tipološke oznake Željka Tomičića.

¹² G. FÉHÉR - K. ÉRY - A. KRALOVANSKY (1962), *A Közép - Duna - medence magyar honfoglalás és Kora Árpád-kori szőreletei. Régészeti tanulmányok* II. Akadémiai kiadó. Budapest 1962., 45.

¹³ Miletić, N. (1963.), *Nakit i oružje IX-XII veka u nekropolama Bosne i Hercegovine* [Schmuck und Waffen des IX–XII. Jahrhunderts in Nekropolen Bosniens und Herzegowina], *GZMS* (a), N.S. 18, Sarajevo 1963, 155–176 (Junuzovci: 160), [njem. 177–178].

¹⁴ Vinski, Z. (1970.), *O postojanju radionica nakita starohrvatskog doba u Sisku* [Zur Frage des Bestehens von Schmuckwerkstätten aus altkroatischer Zeit in Sisak], *VAMZ*, ser. 3, sv. IV., Zagreb, 45–82, (Junuzovci: 81).

¹⁵ Demo 1983.

Sl. 1. Izbor nalaza nakita i nošnje iz uništenih grobnih cjelina u groblju bjelobrdske kulture u Junuzovcima (prema Korošec-Vračko, 1942; crtež: Suzana Čulo).

vjeskom koje oponašaju ukras u filigranu tip G. 14c (Sl. 1, 14), jednu brončanu lijevanu i posrebrenu lunulastu naušnicu s ukrasom u obliku češera tip G. 15b (Sl. 1, 16).

Zadržat ćemo se najprije na paru karičica (Sl. 1, 12), potom paru naušnica (Sl. 1, 14) te jednom mjesecolikom privjesku (Sl. 1, 6), koji su prema dostupnoj dokumentaciji s istraživanja groblja tijekom travnja 1904. godine otkriveni u jednoj grobnoj cjelini.¹⁶ To je ustvari jedina dokazana grobna cjelina uništenog groblja Junuzovci. Činjenicu, da su uz pokojnicu pronađena istovremeno dva para naušnica raznoga tipa autorica priloga tumačila je mogućom pogreškom u „našastaru“, tj. tadašnjem dnevniku nalaza.¹⁷ Ipak, nije riječ o pogrešci, pa nam je tako pružena prigoda da analizom svakog grobnog nalaza oblikujemo moguću sliku o toj grobnoj cjelini i mogućem vremenskom okviru ukopa pokojnice. Nažalost, nisu nam dostupni podatci o rasporedu karičica, naušnica i navedenog mjesecolikog privjeska. Pretpostavljamo kako su sa svake strane glave pokojnice bile u paru po jedna velikoformatna karičica sa S petljom tip G. I i jedna naušnica tip G. 14c, dok nam izvorni položaj privjeska tip G. 12 nije poznat, premda je vrlo vjerojatno bio otkriven na prsima pokojnice.

Lijevani par brončanih grozdolikih naušnica s klasolikim privjeskom i dva koljenca na bočnim stranama karike tip G. 14c, na kojima se jasno prepoznaje oponašanje granulacije i filigrana (Sl. 1, 14), raširena je inačica na području sjeverne Slovenije, sjeverozapadne Hrvatske i sjeverozapadne Bosne i Hercegovine, dok se pojedinačno susreću duž srpskog i bugarskog Podunavlja.¹⁸ Vrlo su rijetke sjeverno od Drave i Dunava što je svakako znakovita pojava.¹⁹ Naprotiv, upadljiva je pojava naušnica tip G. 14c upravo u zapadnom dijelu savsko-dravskog međuriječja,²⁰ gdje se na temelju nalaza kamenog kalupa iz Siska, koji je služio za izradu takvih lijevanih grozdolikih naušnica, s pravom pretpostavljaju i druga radionička središta njihove proizvodnje, možda već tijekom prve polo-

¹⁶ Korošec-Vračko, P. 1943, 271, sl.3, sl. 4 i sl. 10.

¹⁷ Korošec-Vračko, P. 1943., 271. Upravo pojava učestalog prilaganja raznih skupina nakitnih tvorevina u jednoj grobnoj cjelini karakteristična je za bjelobrdski kulturni krug. To u doba otkrića groblja Junuzovci a posebice pri vrlo ranoj objavi ondje spašenog fundusa nije bilo još poznatom činjenicom, premda je tada dostupnom bila prva Brunšmidova objava eponimnog nalazišta u Bijelom Brdu. Kasnija proučavanja bjelobrdskih grobalja pokazala su kao pravilo pojave preklapanja nakita raznih kulturnih krugova koje su evidentne u međuriječju Drave, Dunava i Save ali na posebice razvidan način upravo u skupini bjelobrdskih grobalja u sjeverozapadnoj Bosni i Hercegovini.

¹⁸ Tomičić 1989., 409–414, T. 184; Petrincec 2009., 234, bilj. 652–656.

¹⁹ Giesler 1981., 165–166. Giesler ih je u Transdanubiji i sjeverno od Dunava registrirao na petnaestak nalazišta koja je opredijelio u najraniji stupanj bjelobrdske kulture.

²⁰ Giesler 1981., 98–99.

vine a svakako oko sredine 10. stoljeća.²¹ Lijevane grozdolike naušnice s dva koljenca sporadično se javljaju i na području Hrvatske Kneževine u okviru grobalja s kršćanskim načinom pokapanja.²²

Iz spomenute grobne cjeline potječe i par brončanih velikoformatnih karičica sa završetkom u obliku S petlje, promjera 2,3 cm, koje su sukladno tipološkoj raščlambi J. Gieslera dobile oznaku G. tip I (Sl. 1, 12). To je najučestaliji tip sljepoočničarke unutar registra nakita bjelobrdske kulture koji se opredjeljuju u posljednju trećinu 10. stoljeća.²³ Karičice sa S petljom su, na jezgrenom području manifestiranja bjelobrdske kulture, u međuriječju Drave, Dunava i Save, vrlo česta pojava u grobljima, o kojoj je u našoj stručnoj literaturi bilo podosta pisanja.²⁴ Usporedno s njihovom pojavom i na području sjeverozapadne Hrvatske i Bosne i Hercegovine, dakle unutar bjelobrdskog kulturnog kruga, registrirane su u velikom broju nalazišta i nalaza na području starohrvatskog kulturnog kruga gdje se vrlo vjerojatno proizvode u domaćim radionicama već u 9. stoljeću.²⁵ Na području Hrvatske Kneževine, dakle manifestiranja starohrvatskog kulturnog kruga, karičice sa završetkom u obliku S petlje učestala su pojava u okviru grobalja s kršćanskim načinom pokapanja. Isto je i s drugim nakitnim oblicima primjerenim bjelobrdskoj kulturi koji se od prve polovine 10. stoljeća pojedinačno pojavljuju u grobljima starohrvatskog kulturnog kruga.

Među ukrasne tvorevine koje nisu zastupljene u inventaru starohrvatskog kulturnog kruga, već su registrirane isključivo sjevernije od rijeke Save, spadaju mjesecoliki, tj. lunulasti privjesci s tunelastom ušicom koji su lijevani u jednodijelnom kalupu. Naš primjerak iz groba u Junuzovcima, koji je otkriven 1904. godine zajedno s parom sljepoočničarki sa S petljom (Sl. 1, 12) i parom lijevanih grozdolikih naušnica (Sl. 1, 14), lijevan je u bronci i ukrašen s pet plastičnih ispupčenja koja oponašaju tehniku pseudogranulacije te reljefnim cik-cak linijama dok je na donjoj strani bio ravan (Sl. 1, 6). Takvi privjesci inače rađeni iz raznih kovina i u raznim tehnikama, vjerojatno su prišivani na lanenu traku ili na obrubu ovratnika odjeće. Pripadaju raznim kulturnim krugovima i razdoblji-

²¹ Vinski 1970., 50–51. Pretpostavljamo da je i u ranosrednjovjekovnom Ptuju vrlo vjerojatno bilo umjetničko-obrtnih radionica u kojima su se izrađivale razne vrste nakita što se jasno razabire iz velikog bogatstva ukrasnih oblika (Tomičić, Ž. (1993.), Prilog istraživanju kronologije bjelobrdskog segmenta srednjovjekovnog groblja Ptuj–Grad [A contribution to research into the chronology of the Bijelo Brdo section of the Mediaeval cemetery of Ptuj–Grad], u: *PtujArhZb*, Ptuj, 543–579 [engl. 559–560].

²² Petrinc 2009., 234–235.

²³ Giesler 1981., 113–116.

²⁴ Tomičić 1989., 374–386.

²⁵ Jelovina, Dušan, (1991.), Starohrvatska nekropola na brdu Spas kod Knina [Ein altkroatische Gräberfeld auf dem Berge Spas bei Knin], SHP 19 (1989.), 1991., 121–226, 229–241[njem. 227–228].

ma.²⁶ Unutar bjelobrdskog kulturnog kruga nailazimo na njih u srednjem Podunavlju, tj. u Karpatskoj kotlini u brojnim nalazištima s manje ili više primjeraka. Na području Panonije su u ostavama, među ostalim, datirani s dirhemima u svršetak 9. i 10. stoljeće, dok ih u groblju Pusztazentlászló autori istraživanja datiraju na temelju ugarskih denara u 12. stoljeće.²⁷ Pet lijepih primjeraka srodnih lunulastih privjesaka otkriveno je u groblju Ptuj–Grad (Turnirsko dvorište) u grobnoj cjelini 385, zajedno s ogrlicom-torkvesom, praporcima i karičicama sa S petljom.²⁸ Taj nalaz autorica istraživanja groblja datira na svršetak 10. st. i u prvu polovinu 11. stoljeća.²⁹ Naša istraživanja pojavnosti i kartiranja lunulastih privjesaka u međuriječju Drave, Dunava i Save, uključujući i sjeverozapadnu Bosnu i Hercegovinu, pokazala su njihovu rasprostranjenost na, za sada, deset nalazišta.³⁰ Na tom području pojavu lunulastih privjesaka kao dijelova nošnje možemo pouzdano smjestiti u ranu fazu I. stupnja bjelobrdske kulture sukladno Giesleru ali inače postupno prevladava opravdano uvjerenje kako je riječ o vremenski puno udaljenijim ishodištima koja sežu do u kasnu antiku i doba seobe naroda. O tim utemeljenim pretpostavkama bit će više izneseno nekom drugom pogodom.

Nakon opisa i analize inventara iz jedine grobne cjeline iz Junuzovaca u kojoj su 1904. godine dokazani nalazi nakita glave i kose te i nošnje pokojnice, osvrćemo se u nastavku našeg vrjednovanja nalaza na brončanu lijevanu i posrebrenu lunulastu naušnica s ukrasom u obliku češera (Sl. 1, 16). Pronađena je izvan arheološkog konteksta, odnosno u nekom od uništenih grobova, ali unatoč tim nedostacima ima ipak određenu tipološko-kronološku vrijednost. Prema Gieslerovoj tipologiji takve naušnice označene su kao tip 15b. Prigodom datiranja te nakitne skupine od posebne je važnosti najstariji horizont pokapanja u velikom ugarskom groblju Halimba – Cseres. Točnije, grobna cjelina 859 u kojoj je otkriven par lijevanih lunulastih naušnica s ukrasom u obliku češera tipa G. 15b zajedno s novcem italskog kralja Huga od Provanse (926.–947).³¹ Ta či-

²⁶ Vinski 1954., 126, Sl. 11, 12. Lunulasti privjesci korišteni su tijekom prapovijesti, antike, seobe naroda i u srednjem vijeku od Skandinavije do južne Rusije i na Balkanskom poluotoku.

²⁷ Szöke, B. M. – Vandor, L. (1987.), *Pusztazentlászló Árpád-kori temetője*, FontesArchHung 8, Budapest: 49 (Grobna cjelina 203).

²⁸ Korošec, P. (1999.), *Nekropola na Ptujem gradu / turnirski prostor* [Das Gräberfeld an dem Schloßberg von Ptuj. Turnierplatz], Ptuj, 1999: 63, T. 39:8–12; Tomičić (1993.), Prilog istraživanju kronologije bjelobrdskog segmenta srednjovjekovnog groblja Ptuj–Grad [A contribution to research into the chronology of the Bijelo Brdo section of the Mediaeval cemetery of Ptuj–Grad], u: *PtujArhZb*, Ptuj, 543–579 [engl. 559–560].

²⁹ Korošec 1999., 63; Tomičić 1993.

³⁰ Tomičić 1989., 488–499, T. 197.

³¹ Tomičić, Ž. (1989.), *Arheološka slika međuriječja Mure, Drave, Dunava i Save u svjetlosti materijalnih izvora bjelobrdskog kulturnog kompleksa* (Doktorska disertacija), Zagreb, 418; Petrincec, M. (2009.), 232.

njenica ujedno određuje i moguću početak pojave takovih naušnica potkraj prve polovine, odnosno oko sredine 10. stoljeća.³² Pored nalaza iz Junuzovaca oštećeni primjerak naušnice te inače pronađen je u Mačvanskoj Mitrovici na položaju *Zidine*, dakle također uz rijeku Savu.³³ Nalaz para srebrnih naušnica tip G. 15b otkriven je u groblju Zvonimirovo–*Veliko polje* pokraj Suhopolja unutar inventara grobne cjeline 19 koja je datirana na prijelaz 10. i 11. stoljeća.³⁴ Giesler je pojavu naušnica tip 15 opredijelio vremenski oko 950. godine.³⁵

Među nakit glave i kose uvrštene su daljnje ovdje analizirane inačice lijevanih grozdolikih naušnica otkrivenih unuta spašenog fundusa groblja pokraj Junuzovaca.

Iz neke od uništenih grobnih cjelina u Junuzovcima potječe i nalaz jedne u olovu lijevane naušnice s četiri jagode koja je prema tipološkoj podjeli J. Gieslera označena kao tip G. 16 (Sl. 1, 15) a karakteristična je za rani stupanj bjelobrdске kulture.³⁶ U grobljima bjelobrdске kulture u međuriječju pojavljuju se takove naušnice u sjeveroistočnoj Sloveniji,³⁷ potom u sjeverozapadnoj Hrvatskoj,³⁸ odnosno u sjeverozapadnoj Bosni i Hercegovini.³⁹

Ljevane naušnice s četiri jagode tip G. 16a prema mišljenju M. Petrinec nastaju na predlošku filigranskih naušnica uobičajenih na slavenskim područjima južno od Save i Dunava. Dakle, u starohrvatskom kulturnom krugu, tj. na području Hrvatske Kneževine.⁴⁰ Primjerak iz Junuzovaca (Sl. 1, 15) pokazuje, poput srodnog iz grobne cjeline 125 u Petoševcima–*Bagruši* i iz grobne cjeline 81 u Mahovljanima kvalitetnije lijevanje čime se podupire teza o njihovom izvorištu u starohrvatskom kulturnom krugu.⁴¹

³² Török, Gy. (1962.), *Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert*, ArchHung XXXIX, Budapest: T. XIII.

³³ Tomičić 1989., 417–418, T. 186.

³⁴ Tomičić, Ž. (1997.), *Zvonimirovo i Josipovo, groblja starohrvatskog doba u Virovitičko-podravskoj županiji [Zvonimirovo and Josipovo, Graveyards from the Croatian Early Mediaeval Period in the Virovitica and Podravina County]*, Katalog izložbe/Exhibition catalogue, Zagreb-Virovitica, 78, sl. 53.

³⁵ Giesler 1981., Tafel 53, 2.

³⁶ Giesler 1981., 94–103; Tomičić 1989., 428–433, T. 190.

³⁷ Korošec, J., (1947.), *Staroslovenska grobišča v severni Sloveniji [Early Slavic Cemeteries in Northern Slovenia]*, Celje.

³⁸ Brunšmid 1903.–1904.; Tomičić, Ž. (1978.), *Rezultati ranosrednjovjekovnih arheoloških istraživanja u Međimurju i varaždinskoj regiji [Ergebnisse frühmittelalterlicher Forschungen im Međimurje und auf dem Gebiet von Varaždin]*, u: *Arheološka istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Znanstveni skup/ Tagung – Varaždin 22.–25. 10. 1975, IzdHAD 2 (1975), Zagreb 1978., 209–221, [njem. 222].*

³⁹ Korošec-Vračko, 1942., 276, sl. 6; Miletić 1976., T. XII/43, T. VI, 5–6; Miletić 1980., T. XI, T. XV, G–30, T. XX, 81; Žeravica 1985.–1986., T. VI, 5–6; Tomičić 2000., 29–30, T. 3.

⁴⁰ Petrinec 2009., 230–231.

⁴¹ Petrinec 2009., 231.

Naša su istraživanja dokazala da se na prostoru međuriječja četvero jagodne lijevane naušnice tip G. 16 pojavljuju u grobnim cjelinama zajedno sa sljepo-očničarkama s jagodama i karikom povijenom u petlje (T. tip III i IV), kao i s dvodijelnim privjescima bjelobrdske kulture, što ih datira u drugu polovinu 10. stoljeća.⁴²

Među posebice vrijedne grobne nalaze iz Junuzovaca mogu se uvrstiti četiri primjerka naušnica s grozdolikim ukrasom i četiri koljenca koje su od strane J. Gieslera dobile oznaku tip 17b (Sl. 1, 13). U stručnoj literaturi navode se i kao rustikalne inačice tzv. volinijskih naušnica, za razliku od njihove luksuznije inačice rađene u tehnici granulacije i filigrana, redovito u plemenitoj kovini, tj. srebru koje su od strane Gieslera označene kao tip 17a. U groblju Zvonimirovo–*Veliko polje* kraj Suhopolja u grobnoj cjelini 17 otkriveni su zajedno rustikalni tip G. 17b i luksuzni primjerci naušnica tip G. 17a. Groblje pokraj Suhopolja se datira od kraja 10. do kraja prve trećine ili čak svršetka 11. stoljeća.⁴³ U tom vremenskom okviru valja tražiti i početak lijevanja rustikalnih inačica naušnica unutar bjelobrdskog kulturnog kruga. Određene dopune takovim pretpostavkama dat će detaljnije analize kronologije zanimljivog groblja u Zagreb–Stenjevcu gdje se javljaju izrazito luksuzni primjerci tip G. 17a istodobno s rustikalnim inačicama tip G. 17b.⁴⁴

Nakit za vrat i prsa (G. 1c; G. 12; G. 10)

Našu analizu i vrjednovanje grobnog inventara iz Junuzovaca nastavljamo uvidom u specifičan ukrasni predmet, tj. ogrlicu – torkves tip G. 1c, upletenu od četiri brončane žice kojoj jedan kraj predstavlja kvačicu udjenu u ušicu (Sl. 1, 1). To je karakterističan ukras na području manifestiranja bjelobrdске kulture. Naglasimo, primjerice, njegovu učestalost u groblju Ptuj–*Grad* u kojemu je registrirano ukupno čak 15 primjeraka ogrlica – torkvesa, ali je njih 8 upleteno od četiri žice.⁴⁵ Dakle, riječ je o groblju s najvećim brojem ogrlica-torkvesa s četiri upletene žice u zapadnom dijelu međuriječja Drave, Dunava i Save. Jochen Giesler je načinio precizniju tipološku raščlambu ogrlica – torkvesa koje je označio kao tip 1a, 1b i 1c, ovisno o broju upletenih žica.⁴⁶ Nadalje, Giesler je odredio i

⁴² Tomičić (2007), Prinos poznavanju kronologije ranosrednjovjekovnog groblja Gomjenica kraj Prijedora, *SHP III Serija 3*, 34 Split, 151–197.

⁴³ Tomičić 2003., 552.

⁴⁴ Simoni, K., (2004.), *Stenjevec – starohrvatsko groblje [Stenjevec – An Early Croatian cemetery]*, Katalog izložbe/ Exhibition catalogue, Zagreb.

⁴⁵ Tomičić 1993.; Korošec, P., 1999., 59.

⁴⁶ Giesler 1981., 117.

relativno pouzdani vremenski okvir njihove pojave unutar bjelobrdске kulture, koji bi bio od sredine 10. st. ili preciznije od oko 970. do svršetka njegova I. stupnja bjelobrdске kulture, tj. do oko sredine 11. stoljeća. Giesler je ogrlice – torkvese tip 1 konstatirao unutar svekolikog područja manifestiranja bjelobrdске kulture.⁴⁷ Njegova tipološka podjela na tri inačice, tj. tip 1a, 1b i 1c najvjerojatnije nije odraz nekakve interne kronološke razlike.

Naše kartiranje ogrlica – torkvesa tip G. 1 pokazalo je njihovu relativno gustu rasprostranjenost unutar međuriječja Mure, Drave, Dunava i Save, ali i u okolnim područjima, primjerice, u Bosanskoj Posavini (Junuzovci) i u južnom dijelu Potkozarja u Gomjenici te u Bačkoj i susjednom mađarskom dijelu Baranje. Ogrlice toga tipa susrećemo od Srijema na istoku (Surduk), preko hrvatskog dijela Podunavlja (Vukovar–*Lijeva bara*, Svinjarevci, Bijelo Brdo II), potom Podravini (Kloštar Podravski – Pijesci) i Međimurju (Čakovec–Šenkovec) te slovenskom Podravju (Ptuj–*Grad*, Središče ob Dravi) do u Bosanskoj Posavini.⁴⁸ Ogrlice tip G.1c, dakle s četiri upletene žice poput našeg primjerka iz Junuzovaca (Sl. 1, 1) pojavljuju se u Kloštru Podravskom na položaju *Pijesci*,⁴⁹ potom s nepoznatog položaja u Čakovcu – Šenkovcu⁵⁰ i u groblju Ptuj – *Grad*.⁵¹ Na temelju naših spoznaja pribavljenih horizontalno-stratigrafskim analizama na desetak nalazišta te nakitne skupine može se pretpostaviti da je primjerena prije svega ranoj fazi I. stupnja, ali se ponegdje pojavljuje i početkom II. stupnja bjelobrdске kulture.⁵² Njihovu pojavu treba također tražiti u kasnoj antici, jer je vjerojatno riječ o atavizmu iz toga ili čak ranijeg razdoblja.⁵³ To je međutim predmetom nekih budućih proučavanja tih nasljeđivanja unutar bjelobrdске kulture.

Nakit za ruku

Među posebice zanimljivim nakitom unutar bjelobrdске kulture pojavljuju se narukvice koje su, poput primjerka iz groblja Junuzovci, ispletene ili u našem slučaju izlivenne od četiri debele tordirane brončane žice koja ostavlja dojam uvi-jene žice. Na krajevima su prikazi dviju zmijskih glava koje su sučeljene, ali sastavljene (Sl. 1, 1). Takav nalaz registriran je i u eponimnom groblju Bijelo Brdo II

⁴⁷ Giesler 1981., Tafel 53, 1-2.

⁴⁸ Tomičić 1989., 450–461.

⁴⁹ Brunšmid 1903.–1904.

⁵⁰ Tomičić 1989., 458, bilj. 551.

⁵¹ Tomičić 1993; P. Korošec 1999., T. 5; T.7; T. 8; T. 20; T. 24; T. 28; T. 29; T. 39.

⁵² Tomičić 1989., 461.

⁵³ Vinski-Gasparini, K., (1954.), 119–127.

te u drugim nalazištima bjelobrdske kulturnog kompleksa.⁵⁴ Prigodom objave narukvice iz Junuzovaca autorica je posegnula za primjercima koji se navode u starijoj mađarskoj literaturi, koja ispravno razlikuje narukvice rastavljenih, odnosno spojenih završetaka koji su zmijoliki ili zvjeroliki.⁵⁵ Giesler je narukvice sa zvjerolikim ili zmijolikim završecima označio kao tip 8. Naše kartiranje i proučavanje narukvica tip G. 8 dokazalo je njihovu pojavu na pet nalazišta hrvatskog Podunavlja, potom u bosanskom dijelu Posavine u Junuzovcima te na krajnjem zapadu međuriječja Drave i Save u groblju Slovenj Gradecu unutar vremenskog okvira trajanja I. stupnja bjelobrdske kulture.⁵⁶ Pretpostavljamo kako i njima ishodišta valja tražiti u kasnoantičkim uzorima koji su prepoznatljivi poglavito u grobnom inventaru u okolici velikih antičkih aglomeracija (npr. *Sopiana*, *Siscia*).

Nošnja

Unutar repertoara bjelobrdske kulture, posebice u međuriječju Drave, Dunava i Save te njemu susjednim područjima, među koja svakako uključujemo i ranosrednjovjekovnu Hrvatsku, jasno se razabire relativno učestala pojava lijevanih dvodijelnih privjesaka. Stoga nas nikako ne čudi i njihova pojava u repertoaru groblja Junuzovci u kojemu su prepoznate tri inačice dvodijelnih privjesaka (Sl. 1, 3–5).

Prva inačica prepoznata je u četiri primjerka dvodijelnih privjesaka s okruglim gornjim dijelom – rozetom ukrašenom prepletom i donjim pticolikim privjeskom (Sl. 1, 3). Drugoj inačici pripada primjerak s malim ispupčenjem na gornjem okruglom dijelu, dok je donji listoliko oblikovan (D. 13; Sl. 1, 4).⁵⁷ Treća inačica prepoznata je na trima primjercima s četvrtastim gornjim i listolikim donjim dijelom na kojemu je srcoliki završetak (Sl. 1, 5). Skupini dvodijelnih privjesaka pridružena su i dva primjerka kojima nedostaje gornji dio. Prema tipološkoj raščlambi koju je predložio J. Giesler, koji se usmjerio samo na pojedinačne dvodijelne privjeske data im je oznaka tip C, odnosno G. tip 9a. Dvodijelni privjesci G. tip 9b uvršteni su u stupanj Bijelo Brdo I. Vrlo podrobnim vrjednovanjem dvodijelnih privjesaka bavio se Željko Demo koji je iznio utemeljenu podjelu tipova te ukrasne skupine izdvojivši čak 18 inačica (D. tip 1–18).⁵⁸ Prema našem uvjerenju u slučaju brojnije pojave dvodijelnih privjesaka (G. tip 9.b) svakako je

⁵⁴ Brunšmid 1903.–1904., 48, sl. 21.

⁵⁵ Korošec 1942., 273, bilj. 12.

⁵⁶ Tomičić 1989., 517–527.

⁵⁷ Korošec-Vračko 1943., 278, sl. 12a-b, 280; Miletić 1963., 164–165, sl. 9.

⁵⁸ Demo 1983., 271–298.

riječ o ogrlicama ili, još vjerojatnije, o ukrasu prišivenom na ovratniku, tj. izrezu ženske odjeće. Takvi su ukrasi specifični i relativno učestali u bjelobrdskom kulturnom krugu.⁵⁹ Tim smo ogrlicama, tj. uresima obruba ovratnika haljina od dvodijelnih privjesaka dali tipološku oznaku T. tip 42a.⁶⁰

U prikupljenom grobnom inventaru u Junuzovcima naišlo se na dvodijelni privjesak tzv. D. tip 13 sa pseudogranuliranim središnjim poljem (Sl. 1, 4),⁶¹ odnosno D. tip 16 (Sl. 1, 5) sa sroliko oblikovanim reljefnim ukrasom u središnjem polju.⁶² Demo je opravdano pretpostavio kako su s južnopanonskog prostora, iz zapadnog dijela međuriječja Drave i Save te preko sjeverozapadne Bosne (Junuzovci, Gomjenica), posredovanjem sisačkih radionica, dvodijelni privjesci određenih inačica (D. tip 6 i 16), zajedno s preostalim bjelobrdskim nakitnim tvorevinama (lijevane naušnice i sl.) dospjeli na tlo ranosrednjovjekovne Hrvatske.⁶³ Bjelobrdski dvodijelni privjesci sukladno istraživanjima i brojnim nalazima mogu se relativno pouzdano datirati od sredine 10. st. do svršetka trećeg desetljeća 11. stoljeća.⁶⁴

U inventaru groblja u Junuzovcima prepoznata su kao nakit za prsa dva brončana praporca tip G. 10a (Sl. 1, 9), te za nošnju pored dvodijelnih privjesaka i dva brončana puceta – privjeska tip G. 11b (Sl. 1, 7–8) i jedan ranije spomenuti i analizirani lijevani lunulasti privjesak s tunelastom ušicom, ukrašen reljefnim cik-cak linijama i s pet plastičnih ispupčenja tip G. 12 (Sl. 1, 6).

Kartiranjem pojave lijevanih šupljih praporaca tip G. 10 unutar međuriječja Mure, Drave, Dunava i Save, dokazana je njihova učestalost na dvadesetak nala-

⁵⁹ Tomičić 1989., 481–487. U staromađarskim grobljima iz epohe doseljavanja u grobnom inventaru ukopanih žena nailazi na lijepe primjerke dvodijelnih privjesaka kao uresa okovratnika haljina. Izdvojamo, primjerice, srebrne a ponekad i zlatne dvodijelne privjeske (The Ancient Hungarians (1996), Budapest: iz groblja Rakamaz–Túrőczipart: (grob B) 162–167, Fig. 3; groblje Ibrany–Esbóhalom, (grob 145), str. 145–150, Fig. 1; Groblje Sárrétudvari–Hízóföld, (grob 103), 262, Fig. 14, (grob 107), 264, Fig. 17; (grob 207), 272, Fig. 36); groblje Arad–Földvári puszta u Rumunjskoj: 301, Fig. 7). Iz tih ranih prototipova staromađarskih dvodijelnih privjesaka iz epohe doseljavanja i zaposjedanja Potisja te potom zapadnog dijela Karpatske kotline razvijali su se i na području manifestiranja bjelobrdske kulture primjerci koje susrećemo u međuriječju pojedinačno (G. 9) ili kao dijelove obruba okovratnika haljina, odnosno i kao ogrlice (T. 42a).

⁶⁰ Tomičić 1989., 481–487.

⁶¹ Demo 1983., 288–290.

⁶² Demo 1983., 291.

⁶³ Demo 1983., 292.

⁶⁴ Giesler 1981., 22 (Najstariji privjesci potječu iz konjaničkog groba s nalazišta Dobrá u Slovačkoj, gdje su datirani arapskim novcem – dirhemima od 913./914.–942./943.); Demo (1983.) smatra da se dvodijelni privjesci pojavljuju od sredine ili početka druge polovine 10. stoljeća. Naša istraživanja pojave dvodijelnih privjesaka dovela su do spoznaje da se u međuriječju susreću u grobljima tijekom rane faze I. stupnja bjelobrdske kulture (Tomičić 1989., 488).

zišta među koja su uvršteni i nalazi iz sjeverozapadnog dijela Bosanske Posavine.⁶⁵ Njihova pojava dokazana je tijekom rane faze I. stupnja bjelobrdske kulture. U grobljima Bosanske Posavine (Petoševci–*Bagruša*, Mahovljani) i u Gomjenici pokraj Prijedora dokazano je postojanje ogrlica od lijevanih praporaca koje smo označili kao tip T 42b.

Repertoar grobnih nalaza iz Junuzovaca dopunjuje nakit ruku, tj. jedan prsten ukrašen granulacijom na proširenim rastavljenim krajevima bez kamena u ležištu tip G. 38.b (Sl. 1, 11) i jedan prsten lijevan od bronce ili bakra trokutnog presjeka i pobliže teško odredivog tipa, možda tip G. 31 (Sl. 1, 10). Prsteni tip G. 38b predstavljaju jednu od izuzetno omiljenih vrsta nakita. Prema Giesleru genezu prstena tip 38b a posebice njegove luksuzne inačice rađene od plemenite kovine u tehnici granulacije i filigrana (tip G. 38a), treba tražiti u bizantskom kulturnom krugu ili u radionicama koje djeluju pod bizantskim utjecajem. Prstene tip 38 Giesler datira u ranu fazu I. stupnja bjelobrdske kulture, što odgovara i našim analizama te vrste nakita u međuriječju Drave, Dunava i Save i promatranog dijela Bosanske Posavine.⁶⁶ Analiza rasprostranjenosti prstena tip G. 31 pokazala je njihovu pojavu na 13 nalazišta. Što se pak tiče vremenskog opredjeljenja može ih se pouzdano uvrstiti svakako od rane faze I. stupnja bjelobrdske kulture nadalje tijekom tog stupnja.

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Pored činjenice da predstavlja tek krnju sliku, groblje bjelobrdske kulture u Junuzovcima ostavilo nam je dragocjene nalaze koji provedenom detaljnijom analizom pružaju uvid u tipološko-kronološke odnose i mogući slijed pokapanja, tj. popunjavanja položaja *Tučić*.

U nedostatku pouzdanih podataka o grobnim cjelinama i njihovim inventarima posegnuli smo za oblikovanjem tipologijsko-kronologijske tablice nakitnih tvorevina otkrivenih u groblju Junuzovci (Tab. 1.). Iz tablice proizlazi da inventar groblja pripada, pretežito, tzv. prvom stupnju bjelobrdske kulture, ali vrlo vjerojatno i prijelaznom razdoblju koje mu je prethodilo, odnosno na svršetku u kronološkom smislu možda predstavlja i sljedeću fazu u kojoj vrlo vjerojatno prestaje pokapanje u groblju.

Poneke ukrasne tvorevine, poput lijevane lunulaste naušnice s češerastim privjeskom, poznatije kao tip G. 15b, možemo, na temelju analognih pojava te inačice nakita, uvrstiti u tzv. prijelaznu ili najraniju fazu bjelobrdske kulture.

⁶⁵ Tomičić 1989., 487–488, T. 196.

⁶⁶ Tomičić 1989., 551, T. 202.

JANUZOVCI										
MAĐARSKI VLADARI	TAKSONY 972	GEZA 997	STJEPAN I SVETI 1038	ABA SAM 1046	ANDRIJA I 1061	SALAM. 1074	LADISLAV I 1077-1095			
HRVATSKI VLADARI	MIHAJLO KREŠIMIR II 969	STJEPAN DRŽISLAV 997	MIHAJLO KREŠIMIR III 1030	STJEPAN I 1058	PETAR KREŠIMIR IV 1074	DMITAR ZVONIMIR 1093				
FAZA	PRIJELAZNA	RANA	KASNA	RANA	KASNA					
STUPANJ	BIJELO BRDO I			BIJELO BRDO II						
GODINA	950	965	995/1000	1030	1050	1070	1100			
I	[Timeline bar from ~965 to ~975]									
14	[Timeline bar from ~965 to ~1030]									
15	[Timeline bar from ~965 to ~1030]									
11	[Timeline bar from ~965 to ~1030]									
12	[Timeline bar from ~965 to ~1030]									
16	[Timeline bar from ~965 to ~1030]									
31	[Timeline bar from ~965 to ~1100]									
38b	[Timeline bar from ~965 to ~1030]									
10	[Timeline bar from ~965 to ~1030]									
9/42a	[Timeline bar from ~965 to ~1030]									
8	[Timeline bar from ~965 to ~1030]									
1	[Timeline bar from ~965 to ~1030]									
17b	[Timeline bar from ~1030 to ~1100]									
NJEMAČKI VLADARI	OTON I 973	OTON II 983	OTON III 1002	HENRIK II 1024	KONRAD III 1039	HENRIK III 1056	HENRIK IV 1106			
BIZANTSKI VLADARI	KONSTANTIN VII PORFIROGENET 959	ROMAN II NIKIFOR IVAN CIMISKI 959	BAZILIJE II 1025	KONSTANTIN VII ROMAN III 1034	MIHAJLO IV 1034	MIHAJLO V 1034	KONSTANTIN IX TEODORA MIHAJLO VI 1081	ALEKSISIJE I KOMEN 1118		

Tab. 1. Tipološko-kronološka tablica groblja Junuzovci (crtež: Kristina Turkalj).

Toj fazi, koja obuhvaća vremenski raspon od oko 900. do približno 950. godine, možemo, pored navedene naušnice pridružiti i lijevana puceta s ušicom tip G. 11b, donekle i lunulasti lijevani privjesak tip G. 12, a možda i velikoformatne karičice sa S petljom tip G. I. Navedeni primjerci nakita možda upućuju na početke pokapanja u ranosrednjovjekovnom groblju Junuzovci. Taj početak pojave pokapanja možemo dovesti u svezu s odumiranjem prvog naraštaja iz nedalekog ranosrednjovjekovnog sela.

Većina ukrasnih tvorevina iz grobnih cjelina otkrivenih i spašenih za Zemaljski muzej u Sarajevu s nalazišta na položaju *Tučić* pokraj Junuzovaca može se pouzdano opredijeliti u prvi stupanj bjelobrdske kulture. Taj stupanj obuhvaća prema Giesleru vremenski okvir od oko 965. do oko 1030. godine. Predmeti, koje pouzdano možemo pridružiti toj drugoj fazi pokapanja u groblju bili bi: lijevana naušnica s četirima jagodama tip G. 16, ogrlica –torkves tip G. 1c, ogrlica, tj. ukras okovratnika haljine s prišivenim dvodijelnim srcolikim privjescima tip T. 42a, lijevani šuplji praporci tip G. 10a, lijevana narukvica spojenih krajeva nalik sučeljenim zmijskim glavama tip G. 8, odnosno prsten bez kamena u ležištu tip G. 38b. Navedene ukrasne tvorevine pripadaju glavnoj fazi pokapanja u groblju, pa na temelju toga i dio nalazišta možemo datirati u vremenski okvir od sredine 10. stoljeća do oko 1030. godine, odnosno prve trećine 11. stoljeća. U tom razdoblju obavljalo se pokapanje drugog naraštaja.

Svršetak pokapanja u groblju naznačen je, čini se, pojavom nove nakitne tvorevine, tj. lijevanih rustikalnih grozdolikih naušnica s četiri koljenca, tzv. volinijskog tipa G. 17b, koje se unutar bjelobrdske kulturnog kruga, tj. poglavito u međuriječju Drave, Dunava i Save, datiraju od po prilici drugog desetljeća do svršetka 11. stoljeća. Nalazi naušnica tzv. volinijskog tipa, inače rasprostranjenih na čitavom prostoru Slavonije i u ranosrednjovjekovnim grobljima Bosanske Posavine, predstavljaju osebujnu ukrasnu tvorevinu, koja unutar inventara kosturnog groblja Junuzovci upućuje na realnu mogućnost postojanja i treće faze u pokapanju. U nedostatku daljnjih nalaza koji bi potvrdili mogućnost određivanja svršetka korištenja groblja, pretpostavili smo tek na temelju pojave te nove inačice nakita glave, samo uvjetno i s dužnim oprezom i postojanje treće završne faze pokapanja. Tada se počelo s pokapanjem trećeg naraštaja.

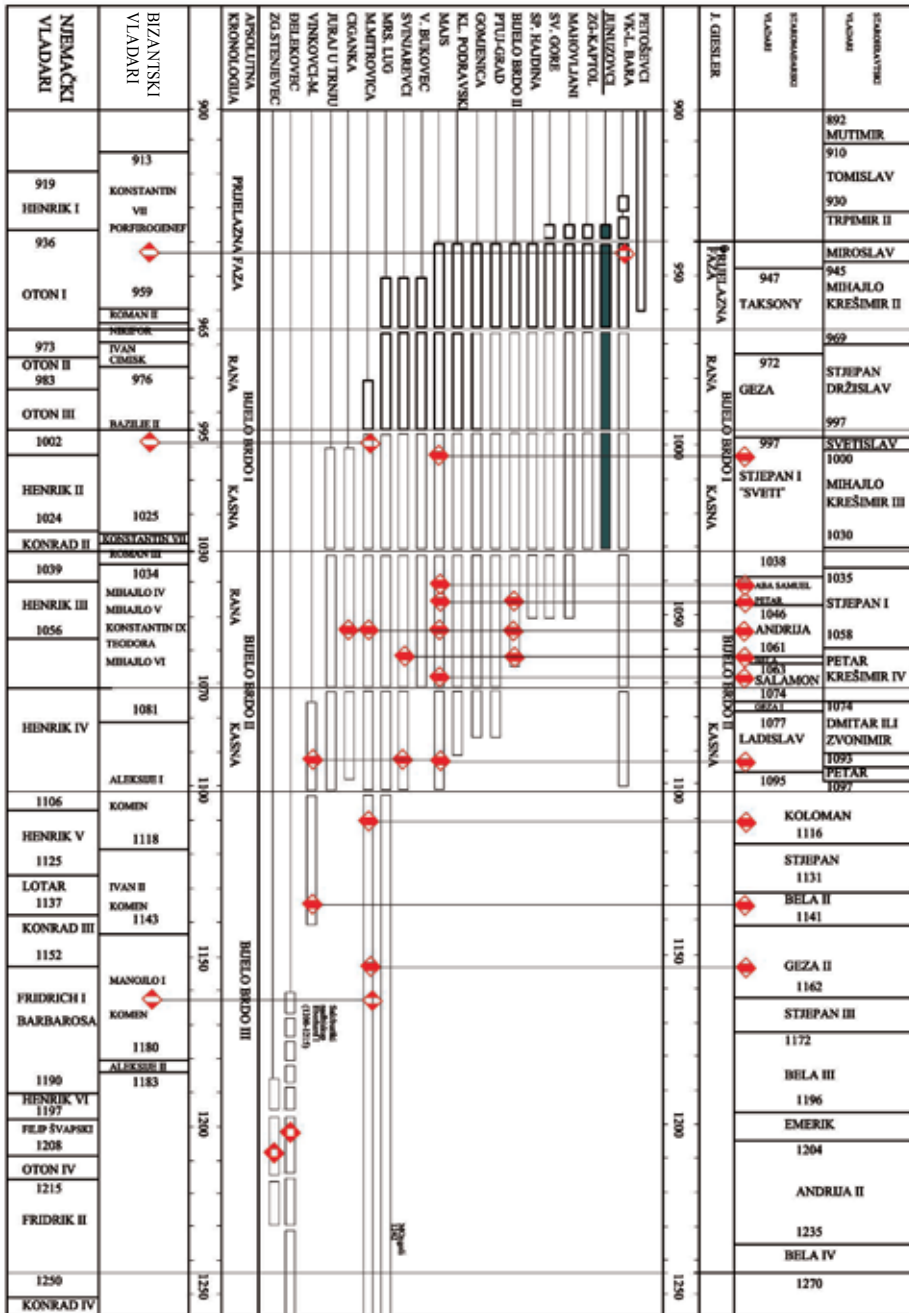
Čini se kako su u groblju kraj nekadašnjeg ranosrednjovjekovnog sela, kojemu ne znamo otkonim, obavljana kontinuirana pokapanja tijekom dva ili možda čak tri naraštaja. Prema dostupnim terenskim podacima o slučajno otkrivenom groblju pokraj Junuzovaca, riječ je tek o šest istraženih grobnih cjelina i o grobnom inventaru, otkrivenom i prikupljenom tijekom iskopa šljunka prigodom izgradnje seoske ceste. O tom grobnom inventaru nemamo pouzdanije podatke,

pa se o rodovskom groblju mogla oblikovati tek krnja slika isključivo na temelju ilustracije prikupljenih pokretnih nalaza koji su do nas došli zaslugom Paole Korošec-Vračko. Kako nije bilo naknadnih zaštitnih istraživanja koji bi podarili jasniju sliku o veličini groblja i njegovu rasprostiranju, to pretpostavljamo da je riječ o manjem naseobinskom mjestu ukapanja. Znamo da su pokojnici, sukladno praksi primjerenoj bjelobrdskej kulturi, bili pokapani plitko u pjeskovito tlo, tj. na dubini od 0,60 do 0,70 m s glavama na zapadu a stopalima na istoku. Temeljom otkrivenih pokretnih nalaza pretpostavljamo da je riječ o jednoslojnom groblju u kojem su pokojnici polagani u obične grobne rake koje su bile raspoređene u uobičajene redove. Prigodom analize inventara primijenili smo tipološko-kronološku metodu njegova vrjednovanja. Rezultat takove horizontalne stratigrafije groblja Junuzovci prikazan je na priloženoj tipološko-kronološkoj tablici (Tab. 1.).

Na temelju iznesenog prikaza proizlazi kako je pokapanje u ranosrednjovjekovnom groblju pokraj Junuzovaca uslijedilo početkom ili najkasnije u prvoj polovini 10. stoljeća. Taj početak uvjetno smo označili kao prvu fazu pokapanja na položaju *Tučić*. Glavnina pokapanja, vjerojatno drugog naraštaja, obavljena je tijekom druge faze, odnosno u razdoblju od sredine 10. stoljeća do prve trećine 11. stoljeća. Nekako u prvoj trećini 11. stoljeća uslijedila je, potom, najvjerojatnije završna treća faza pokapanja unutar groblja (Tab. 1.).

Na temelju iznesenoga proizlazi i kronologijski položaj groblja Junuzovci unutar apsolutno-kronologijske sheme bjelobrdske kulture u međuriječju Drave, Dunava i Save (Tab. 2.). Pokapanje u groblju Junuzovci obavljalo se u doba vladavine hrvatskih kraljeva Mihajla Krešimira II. (945.–969.), Stjepana Držislava (969.–997.), Svetislava Suronje i Mihajla Krešimira III. (1000.–1030.), odnosno mađarskih knezova Taksonya (947.–972.), Geze (972.–997.) i prvoga kralja Stjepana I. *Svetog* (997.–1038.). To je ujedno doba vladavine bizantskih careva Konstantina VII. *Porfirogeneta* (913.–959.) i njegovih nasljednika, Romana II., Nikifora i Ivana Cimiska, odnosno Bazilija II. (976.–1025.), kao i njemačkih careva Otona I. (936.–973.), Otona II. (973.–983.), Otona III. (983.–1002.), Henrika II. (1002.–1024.) i Konrada II. (1024.–1039.).

Groblje pokraj sela Junuzovci, odnosno točnije rečeno dio grobnog inventara prikupljenog iz uništenog kosturnog groblja, možemo, na temelju dosta bogatih i raznolikih ukrasnih tvorevina (Sl. 1), relativno pouzdano u cijelosti datirati u razdoblje od sredine 10. st. do prve trećine 11. stoljeća (Tab. 1). Valja se, međutim, s pravom nadati, kako se s pokapanjem u tom rodovskom kosturnom groblju na redove započelo još prije sredine 10. stoljeća, tj. u prvoj polovini 10. stoljeća, a da se s tim prekinulo oko sredine 11. stoljeća. Nažalost, unatoč znatnom

Tab. 2. Položaj groblja Junuzovci u apsolutno-kronološkoj shemi bjelobrodске culture (crtež: Kristina Turkalj).

napretku u proučavanju materijalne i duhovne sastavnice bjelobrdske kulture nismo, zasada, u mogućnosti iznijeti više podataka o groblju pokraj Junuzovaca, jer prigodom slučajnog otkrivanja (1903.) i naknadnog spašavanja grobnog inventara 1904. godine isti nije bio sustavno prikupljen, već samo djelomično dokumentiran te je to nalazište 1942. godine, dakle više od četiri desetljeća od prvih spoznaja o njegovu postojanju doživjelo prvi znanstveni prikaz i vrjednovanje. Valja napomenuti da o groblju pokraj Junuzovaca, nisu nažalost, prikupljeni nikakvi bioantropološki podatci koji bi svakako bitno upotpunili sliku o pokopanoj populaciji te možda i o njezinoj mogućoj multietničnosti, odnosno preciznijoj starosti osteološkog antropološkog materijala zahvaljujući radioizotopskoj analizi.

Držimo kako su naša nastojanja doprinijela detaljnijem upoznavanju karaktera i važnosti nalazišta koje se s nekolicinom bogatih grobalja u sjeverozapadnom dijelu Bosanske Posavine može pouzdano uključiti u bjelobrdski kulturni krug (Tab. 2.). Položaj nalazišta u Junuzovcima, uz lijevu obalu donjega toka Vrbasa, dakle uz prirodni prometni koridor koji je južne prostore istočnojadranskog priobalja, odnosno jezgru Hrvatske Kneževine i potom Kraljevstva, u ranom srednjovjekovlju povezivao s međuriječjem Drave, Dunava i Save u kojem se jasno ocrtava profil bjelobrdske kulture, bio je u svakom slučaju od velike važnosti. Tu u plodnoj dolini Vrbasa i nedaleke Japre postojale su realne pretpostavke za kontinuirani život poljodjelske populacije koja je, kako to svjedoče pokretni nalazi iz nekoliko tamošnjih grobalja, koristila prirodna rudna bogatstva tzv. Japranskog bazena. Premda su malobrojni spašeni nalazi iz Junuzovaca u najvećem postotku s odlikama bjelobrdske kulture, ipak se na manjem dijelu grobnog inventara prepoznaju izvanjski umjetničko-obrtni utjecaji koji potvrđuju kontinuirane kontakte s udaljenijim radioničkim središtima nakitnog stvaralaštva. Na ponekim tipovima naušnica koje oponašaju tehniku granulacije prepoznaju se, mogući stalni kontakti s bizantskim umjetničko-obrtnim zlatarskim stvaralaštvom, vrlo vjerojatno posredovanjem tradicionalnih romanskih središta na istočnojadranskom arhipelagu i priobalju. Takovi su kontakti prepoznati i u nekim drugim inačicama bjelobrdskog nakita, o čemu je ranije već bilo govora (T. tip 15c).⁶⁷

Tu pojavu miješanja arheoloških nalaza prepoznamo kao rezultat postupnog procesa integriranja sjevernog područja, tj. međuriječja Drave i Save u

⁶⁷ Tomičić, Ž., (2003.), O nekim vezama ranosrednjovjekovne Slavonije i Dalmacije na primjeru polumjesecolikih naušnica s privjeskom [Some Connections Between the Early-medieval Slavonia and Dalmatia Illustrated by the Crescent Earrings with Pendant], *SHP* III. serija, svezak 30/2003., Split, 139–157.

Hrvatsku Kneževinu, odnosno Kraljevinu.⁶⁸ Djelić slike toga složenog, ali ipak prepoznatljivog, procesa podarilo nam je i krnje kulturno naslijeđe groblja Junuzovci, koje uz ostala groblja u sjeverozapadnoj Bosni i Hercegovini (Gomjenica, Mahovljani, Petoševci–*Bagruša*), tvori most povezujući bjelobrdski sa starohrvatskim kulturnim krugom.

Na moguće kontakte, odnosno utjecaje sa sjevera, iz prostora onodobne Ugarske, upućuju poneke inačice dvodijelnih srcolikih privjesaka na ogrlicama, na što je već prigodom prve objave nalaza iz Junuzovaca s pravom upozorila P. Korošec. U dijelu nakitnih tvorevina iz toga groblja posebno pak mjesto pripada osebujnoj ogrlici – torkvesu tip G. 1c, potom narukvici sa spojenim sučeljenim zmijolikim glavama tip G. 8, odnosno lunulastom lijevanom privjesku tip G. 12. To su po našem uvjerenju atavizmi koji sugeriraju vremenski daleka ishodišta u kojima valja tražiti njihove praoblike. Dakle, oni su prežitci preuzeti od starsjedilačke populacije koja je bjelobrdskoj kulturi međuriječja također podarila bitne sastavnice.

Premda brojem grobnih cjelina vrlo skromno groblje u Junuzovcima po nalazima bjelodano potvrđuje sinkretički karakter bjelobrdske kulture, kojoj svakako pripada ondje pokopana populacija. Stoga se i groblju u Junuzovcima trebalo u ovom radu pristupiti s novih znanstvenih motrišta, koja u prvom planu imaju prikupljene suvremene spoznaje o skupinama pokretnih nalaza i njihovom tipološko-kronološkom položaju unutar bjelobrdskog kulturnog kompleksa. Na taj način mogla se odrediti i dostupna realna vrijednost fundusa groblja za daljnje upoznavanje hrvatskoga ranog srednjovjekovlja.

Na svršetku našega uratka posvećenog visokoj obljetnici utemeljenja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti podsjećamo se da je prvo pokusno istraživanje jednog nalazišta s obilježjima bjelobrdske kulture na području međuriječja Drave, Dunava i Save, dakle jezgrenog prostora manifestiranja te ranosrednjovjekovne kulture, obavljeno u perivoju dvorca grofova Draškovića u Velikom Bukovcu 1871. godine od strane Šime Ljubića, jednog od naših prvih 16 akademika.⁶⁹ Bilo je to tek deset godina nakon osnivanja Akademije. Otkriće groblja u Junuzovcima 1903. i 1904. poklapa se, pak, s nadnevkom objavljivanja znanstvenog članka „Hrvatske sredovječne starine“ Josipa Brunšmida, koji je uz don Franu Bulića jedan od pionira naše arheologije, a kojemu pored ostaloga dugujemo i trajnu zahvalnost za sustavna istraživanja eponimnog nalazišta Bijelo Brdo, koje je trajno upisano u kulturno-povijesno naslijeđe ranog srednjovjekovlja Europe.

⁶⁸ Petrincec 2009., 237.

⁶⁹ Tomičić, Ž., (1999.–2000.), Ranosrednjovjekovno groblje u Velikom Bukovcu – uz početke bjelobrdske kulture u Hrvatskoj [The Early Mediaeval Cemetery at Veliki Bukovec – The Beginnings of the Bijelo Brdo Culture in Croatia], *Opuscula* 23–24, Zagreb, 285–308.

Bibliografija

Kratice časopisa i serija

Archaeologia Adriatica - Archaeologia Adriatica, Zadar

ELU - Enciklopedija likovnih umjetnosti, Zagreb

FontesArchHung - Fontes Archaeologici Hungariae, Budapest

GHZM - Glasnik hrvatskih zemaljskih muzeja, Sarajevo

GZMBiH - Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu, Sarajevo

GZMS (a) - Glasnik Zemaljskog muzeja Sarajevo (Arheologija), Sarajevo

IzdHAD - Izdanja Hrvatskog arheološkog društva

OpArch - Opvscvla Archaeologica, Zagreb

PamArch - Památky archeologické, Praha

Peristil - Peristil, Zagreb

PodZb - Podravski zbornik, Koprivnica

Pril.Inst.arheol.Zagrebu - Prilozi Instituta za arheologiju, Zagreb

PZ - Prähistorische Zeitschrift, Berlin

Rég Tan - Régészeti Tanulmányok, Budapest

SHP - Starohrvatska prosvjeta, Split

VHAD - Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva (Nova serija), Zagreb

Literatura

1. Brunšmid, Josip, (1904), Hrvatske sredovječne starine [Croatian Mediaeval antiquities] *VHAD*, n. s. VII (1903–1904), 1904, 30–97.
2. Demo, Željko, (1983), Bjelobrdski dvodijelni privjesci u Jugoslaviji (u povodu nalaza s lokaliteta Đelekovec – Gornji Batijan I) [Bjelobrdsko Two-part pendants in Yugoslavia (In relation to the finds from the site Đelekovec – Gornji Batijan I)], *PodZb* 83, 1983, 271–298 [engl. 299–301].
3. Eisner, Jan, (1927), Slovane v Uhrách [Les Slaves en Hongrie], *PamArch* XXXV/3-4 (1926–1927), 1927, 579–588 [franc. 588–589].
4. *ELU* 3, Zagreb, 1964., Junuzovci, 125.
5. Féher, Géza – Éry, Kinga – Kralovánszky, Alán, (1962), *A Közép-Duna-Medence magyar honfoglalás-és kora Árpád-kori sírlelete. Leletkatasztar* [The Burials of the Conquest Period and the Early Árpadian Age in the Middle Danube Basin], *Rég Tan* II, Budapest 1962.
6. Giesler, Jochen, (1981), *Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo – Kultur (Ein Beitrag zur Archäologie des 10. und 11. Jahrhunderts im Karpatenbecken)*, *PZ* 56/1, Band 1981, Heft 1, Berlin – New York.
7. Jelovina, Dušan, (1991), Starohrvatska nekropola na brdu Spas kod Knina [Ein altkroatische Gräberfeld auf dem Berge Spas bei Knin], *SHP* 19 (1989), 1991, 121–226, 229–241, [njem. 227–228].

8. Korošec, Josip, (1947), *Staroslovenska grobišča v severni Sloveniji* [Early Slavic Cemeteries in Northern Slovenia], Celje.
9. Korošec-Vračko, Paola, (1943), Ranosrednjovjekovni nalaz u Junuzovcima [An Early Mediaeval Find from Junuzovci], *GHZM LIV* (1942), Sarajevo 1943, 271–280.
10. Korošec, Paola, (1999), *Nekropola na ptujskem gradu / turnirski prostor* [Das Gräberfeld an dem Schlossberg von Ptuj / Turnierplatz], Ptuj, 1999.
11. Miletić, Nada, (1963), Nakit i oružje IX–XII veka u nekropolama Bosne i Hercegovine [Schmuck und Waffen des IX–XII. Jahrhunderts in Nekropolen Bosniens und Herzegowina], *GZMS (a)*, XVIII, Sarajevo 1963, 155–176 (Junuzovci: 160), [njem. 177–178].
11. Miletić, Nada, (1967), Slavenska nekropola u Gomjenici kod Prijedora [Slawische Nekropole in Gomjenica bei Prijedor], *GZM (A) XXI/XII* (1966/1967), 1967, 81–145 [njem. 146–154], Tab. I–XXXII.
12. Miletić, Nada, (1979), Slovenska nekropola u Mahovljanima kraj Banjaluke [Slawische Nekropole in Mahovljani bei Banjaluka], *GZM (A) XXXIV* (1979), 1980, 137–159 [njem. 159–160], Prl. I – II, Tab. I–XXI.
13. Miletić, Nada, (1988), *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Tom 2, Arheološka nalazišta regije 1–13, Sarajevo, 1988, 54 (03.132).
14. Niederle, L'ubor, (1920), Slovania v Uhrách [The Slovania in Hungary], *Letopis Matice Slovenske* XIII/1, Turčiansky Sv. Martin 1920, 25–38.
15. Petrinc, Maja, (2009), *Groblja od 8. do 11. stoljeća na području ranosrednjovjekovne hrvatske države*, Split, 2009.
16. Simoni, Katica, (2004), *Stenjevec – starohrvatsko groblje* [Stenjevec – An Early Croatian cemetery], Katalog izložbe/ Exhibition catalogue, Zagreb.
17. Szóke, Béla Miklós – Vándor, László, (1987), *Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője*, FontesArchHung 8, Budapest.
18. *The Ancient Hungarians*, (1996.), Exhibition Catalogue, (ed.: István Fodor), Hungarian National Museum, Budapest, 1996.
19. Tomičić, Željko, (1978), Rezultati ranosrednjovjekovnih arheoloških istraživanja u Međimurju i varaždinskoj regiji [Ergebnisse frühmittelalterlicher Forschungen im Međimurje und auf dem Gebiet von Varaždin], u: *Arheološka istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Znanstveni skup/ Tagung – Varaždin 22- 25. 10. 1975*, IzdHAD 2 (1975), Zagreb 1978, 209–221 [njem. 222].
20. Tomičić, Željko, (1989), *Arheološka slika međuriječja Mure, Drave, Dunava i Save u svjetlosti materijalnih izvora bjelobrdskeg kulturnog kompleksa* (Doktorska disertacija), Zagreb.
21. Tomičić, Željko, (1992), Neuere Erforschung der Bijelo Brdo – Kultur in Kroatien, [Nova istraživanja bjelobrdske kulture u Hrvatskoj], *Pril. Inst. arheol. Zagrebu* 9/1992, Zagreb, 113–130.
22. Tomičić, Željko, (1993), Prilog istraživanju kronologije bjelobrdskeg segmenta srednjovjekovnog groblja Ptuj–Grad [A contribution to research into the chronology of the Bijelo Brdo section of the Mediaeval cemetery of Ptuj–Grad], u: *PtujArhZb*, Ptuj, 543–579 [engl. 559–560].

23. Tomičić, Željko, (1997), *Zvonimirovo i Josipovo, groblja starohrvatskog doba u Virovitičko-podravskoj Županiji* [Zvonimirovo and Josipovo, Graveyards from the Croatian Early Mediaeval Period in the Virovitica and Podravina County], Katalog izložbe/Exhibition catalogue, Zagreb-Virovitica.
24. Tomičić, Željko, (1999), Ranosrednjovjekovno groblje Zvonimirovo-Veliko polje, prinos poznavanju bjelobrdske kulture u podravskom dijelu Slavonije, [Der Frühmittelalterliche Friedhof Zvonimirovo–Veliko polje. Ein Beitrag zu den Erkenntnissen über die Bjelobrd-Kultur in der slawonischen Podravina], *Pril.Inst.arheol.Zagreb*, 13-14/1996-1997, 25. Zagreb, 1999, 91–102, [103–105].
25. Tomičić, Željko, (1999–2000), Ranosrednjovjekovno groblje u Velikom Bukovcu – uz početke bjelobrdske kulture u Hrvatskoj [The Early Mediaeval Cemetery at Veliki Bukovec – the Beginnings of the Bijelo Brdo Culture in Croatia], *OpusA* 23-24, Zagreb, 285–308.
26. Tomičić, Željko, (2000), Istraživanje kronologije ranosrednjovjekovnog groblja u Mahovljanima kraj Banja Luke [Untersuchungen zur Chronologie des frühmittelalterlichen Gräberfeldes in Mahovljani bei Banja Luka], *Pril.Inst.arheol.Zagreb* 17/2000, Zagreb, 25–66.
27. Tomičić, Željko, (2003), O nekim vezama ranosrednjovjekovne Slavonije i Dalmacije na primjeru polumjesecolikih naušnica s privjeskom [Some Connections Between the Early-medieval Slavonia and Dalmatia Illustrated by the Crescent Earrings with Pendant], *SHP* III. Serija – svezak 30/2003, Split, 139–157.
28. Tomičić, Željko, (2007), Prinos poznavanju kronologije ranosrednjovjekovnog groblja Gomjenica kraj Prijedora, *SHP* III Serija 3, 34 Split, 151–197.
29. Tomičić, Željko, (2010), Spoznaje o arheološkom naslijeđu ranosrednjovjekovnog groblja na položaju Bagruša kraj Petoševaca [Understanding The Archaeological Heritage of the Early Mediaeval Cemetery at the Bagruša Site near Petoševci], *Archaeologia Adriatica* 4. Zadar, 117–166 [engl. 166].
30. Török, Gyula, (1962), *Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert*, ArchHung XXXIX, Budapest 1962.
31. Vinski, Zdenko, (1970), O postojanju radionica nakita starohrvatskog doba u Sisku [Zur Frage des Bestehens von Schmuckwerkstätten aus altkroatischer Zeit in Sisak], *VAMZ*, ser. 3.–sv. IV., Zagreb, 45-82.
32. Vinski-Gasparini, Ksenija, (1954), Neke pojave kontinuiteta s područja arheologije u našim krajevima [Certain aspects of continuity in the field of archaeology in our lands], *Peristil* I, 1954, 119-127.
33. Žeravica, Zdenko, (1986.), Ranoslavenska nekropola Bagruša u Petoševcima kod Laktaša [The Early Slav Cemetery of Bagruša in Petoševci near Laktaši], *GZM* 40/41 (1985/1986), 1986, Sarajevo, 129–209. [engl. 195–196].

A New View of the Early Mediaeval Junuzovci Cemetery Finds

Summary

In order to get a general cultural-historic idea of the Early Middle Ages in the interfluvial area of the Drava, Danube and Sava rivers, in which the Bijelo Brdo culture was present from the end of the 9th to the beginning of the 13th century, it is very important to become acquainted with several clan skeleton cemeteries in the north-western part of the neighbouring Bosanska Posavina region. These are cemeteries with a particular grave inventory discovered along the Vrbas river (Mahovljani–*Kužno Groblje* and Petešovci–*Bagruša*) and in the southern part of Potkozarje (Gomjenica–*Baltine Bare*). The lowlands of the Bosanska Posavina region, up to the northern mountain spur of the Dinarides, geographically belong to the larger European region of Southern Pannonia, where manifestations of the Bijelo Brdo cultural complex can be recognised. As a result thereof, in order to become better acquainted with the Croatian Early-mediaeval period in its material and spiritual sense, each small, seemingly irrelevant detail, such as the appearance of material remains of a devastated cemetery, is of great importance. Of particular interest in this sense is a series of chance grave finds from the devastated Early-mediaeval cemetery near the village of Junuzovci along the River Vrbas in Bosanska Gradiška municipality. Based on a new approach to the evaluation of the remains of this Early Mediaeval cemetery, using a detailed typological and chronological analysis of movable finds from the graves, the author managed to determine the cemetery's character and its burial sequence timeframe. In this way, it was possible to incorporate damaged archaeological finds from the studied cemetery into the valuable overall picture of distinct and permanent cultural bonds within the Bijelo Brdo cultural circle.

The analysis of the grave inventory shows how burials in the Early Mediaeval cemetery near Junuzovci started at the beginning or, at the latest, in the first half of the 10th century. We have conditionally labelled the initial phase of burials in the cemetery as the first one. The main part of the burials was performed during the second phase, i.e. in the period between the mid-10th century and the first third of the 11th century. Later, in the first third of the 11th century there was probably a third phase of burials in the cemetery (Tab. 1).

On the basis of the information obtained, the chronological position of the Junuzovci cemetery within the overall chronological scheme of the Bijelo Brdo culture in the Drava, Danube and Sava interflaves was determined (Tab. 2).

Burials in the Junuzovci cemetery were performed during the reigns of the Croatian kings Michael Krešimir II (945–969), Stephen Držislav (969–997), Svetislav Suronja and Michael Krešimir III (1000–1030), who ruled during the period of the Hungarian princes Taksony (947–972) and Geza (972–997), and the first king, Stephen I the Saint (997–1038). This period is contemporaneous with the reigns of the Byzantine emperors Constantine VII *Porphyrogenetos* (913–959) and his successors Romanos II, Nikephoros, John Tzimiskes, and Basil II (976–1025), and those of the German emperors Otto I (936–973), Otto II (973–983), Otto III (983–1002), Henry II (1002–1024) and Conrad II (1024–1039).

Based on the finds of rich and diverse ornamental pieces (Fig. 1), the cemetery near the village of Junuzovci, or to be more precise the part of the grave inventory collected from the

devastated skeleton cemetery, can with relative certainty be dated to the period between the mid 10th and the first third of the 11th century (Tab. 1). It is likely that burials in this clan skeleton cemetery started before the mid 10th century, i.e. in the first half of the 10th century, and that after the mid-11th century it was no longer used. Despite significant progress in the exploration of the material and spiritual components of the Bijelo Brdo culture it is, at the moment, unfortunately not possible to present more data about the cemetery near the village of Junuzovci, since during the chance discovery (1903) and subsequent recovery of the grave inventory, which followed in 1904, it was not systematically collected but only partly documented. The site was for the first time scientifically presented and evaluated in 1942, more than four decades after its existence first came to light. It should also be pointed out that, unfortunately, no bioanthropological data about the Junuzovci cemetery was collected, which would certainly have significantly completed the picture of the buried population and its possible multi-ethnicity.

We believe that our efforts have contributed to greater knowledge of the character and significance of a site that, along with several other cemeteries in the north-western part of the Bosanska Posavina region, can with certainty be classified as a part of the Bijelo Brdo cultural circle. The position of the excavation site in Junuzovci, along the left bank of the lower course of the Vrbas river, was certainly of great importance. In the Early Mediaeval period, it served as a transport corridor which connected the southern part of the eastern Adriatic coastal area, i.e. the core of the Croatian kingdom, with the Drava, Danube and Sava interfluves, where the profile of the Bijelo Brdo culture can be clearly identified. Here, in the fertile valleys of the Vrbas and the nearby Japra river, the preconditions for a continuous presence of an agricultural population existed. As testified to by moveable finds from the cemeteries here, the population exploited natural ores from the Japra Basin. Although most of the few preserved finds from Junuzovci contain features of the Bijelo Brdo culture, in a smaller part of the grave inventory it is possible to recognise external artistic craft influences, which confirm continuous contact with remote jewellery-making centres. In some types of earrings that imitate the granulation technique, it is possible to identify permanent contact with Byzantine goldsmithing art, most probably through the mediation of traditional Roman centres in the eastern Adriatic islands and coastal area. As mentioned earlier, such contacts are recognisable in other versions of Bijelo Brdo jewellery. Certain versions of the heart-shaped, two-piece pendants on necklaces, as correctly pointed out by P. Korošec after the first publication of finds from Junuzovci, bear witness to possible contacts and influences from the north, the area of what was then Hungary. In the collection of jewellery from this cemetery, a special place belongs to a distinctive type of necklace – torques (G type 1c), as well as a bracelet with joined snake-shaped heads facing each other (G type 8), as well as a crescent-shaped cast pendant (G type 12). In our opinion, these are atavisms which suggest chronologically remote points of origin, which is where their archetypes should be looked for. These are relics inherited from the indigenous inhabitants who contributed important features to the Bijelo Brdo culture.

Although not numerous in finds, the Junuzovci cemetery confirms the syncretic character of the Bijelo Brdo culture, to which the population buried here certainly belongs. This is why the cemetery in Junuzovci needed to be approached from new research standpoints,

primarily using up-to-date insights into groups of movable finds and their typological and chronological position within the Bijelo Brdo cultural complex. In this way, it was possible to determine the value of the grave inventory in order to become better acquainted with the Croatian Early Mediaeval period.

At the end of our work devoted to the anniversary of the founding of the Croatian Academy of Sciences and Arts, we would like to point out that the first trial excavations of a site with features of the Bijelo Brdo culture in the Drava, Danube and Sava interfluves, i.e. the core area of this Early Mediaeval culture, were carried out in 1871 by Šime Ljubić, one of our initial sixteen Academy members, in the park of the manor house of the Drašković family in Veliki Bukovac. This was only ten years after the Academy was founded. The discovery of the cemetery in Junuzovci in 1903 and 1904 coincides with the publication date of the scientific article "Croatian Mediaeval Antiquities" by Josip Brunšmid, who along with Don Frano Bulić was a pioneer in Croatian archaeology, and to whom we owe our gratitude for the systematic excavations of the eponymous Bijelo Brdo site, which is permanently recorded in the cultural-historical heritage of the Early Mediaeval period in Europe.

Keywords: Bijelo Brdo culture; Croatian Early Mediaeval period; Bosanska Posavina region; cemetery in Junuzovci; grave inventory; typological and chronological analysis